

WELLIN ANDES

Naturaleza Observada

ARTE Y PAISAJE

Pen: Ielial chi epu ge mew

Azkintun: amulal chi azkiñ kiñe
chemkünmew. rakizuamal

Kuñiutual: ñi chumlen. zayual, kümelalu.

**TXIPAYALU TXEKANMEW, AYKÜTUALU CHI
RARAKÜN CHI PU RÜPÜ MEW**

**FEMGECHIMU AKUTUNMU ÑI RUKA MEW...
TUKULPAYALU ÑI PEN KIZU, ÑÜKÜFTULEN**

**¿CHUMGECHI PEPI FEYPIAFUIÑ CHEM TAIÑ
PEKEN KAM TAIÑ KÜPA PEAFEL?**

Feytachi txekanmew, txafkintuayu kechu
zuam azkintual nor piwke chi pegelwe
mew,

Koneltual chi rumeal kakeumechi Zuamtun
mew: azkintuwual ka azkintuwam feytachi
kolotun ñi mülenmu ka ñi mülenunmu.
Azkintualu zoy epu txokiñple, ka feypin
kiñe kolotun

Rakizuamal ñi chem mülen furitunmew,
iñiy ñi zeuman chi kolotun, mülekefulo
feychi wellin

Pewfaluglu, chi zuam azkülelu ponwitu ka
pegey kiñe pichi poz reke kom küpa Küme
txokigeal.

Femgechimu rume pekelañ feytachi
kolotun küpa pegelgekelay, kiñekenmew
küpa peafuygu

Zoy fülmeu ka zoy küme txokial. Rume
kakeulefule inchiñ taiñ antü mew.

Azkintun mew müley ñi küzaw gütxamkelu
ñi Kuñiutual, ñi peal, chi rakizuam. Ka feley
ñi kiñe aukantun.

Thomas Somerscales, *Bahía Valparaíso Mapu*

¿chumgechi azkintuafuiñ fachiantü feytachi
pegelwe llitulu xix ka amulgelu kamel xx?

¿chumgechi taiñ küpülnechi kimün
kutxantuafuy amulgele taiñ chum
azkintuken?

¿Feyegün müleygün kam mülelaygün feula
feytachi wellin kolotun küzaw mew?

Rakizaumaiñ chi pu mogen kalül mew, welu
ka ñi mülenmu chi pu lelfün Itxofillmogen
mew.

Azkingechi itxofillmogen: Kolotun Ka
lelfün, txapümtugey kiñe zulliñ küzaw
kakeumechi txapümtun ka falintun, chi pu
Banco Central de Chile, el Museo Nacional
de Bellas Artes, el Museo Histórico
Nacional, el Museo Palacio Vergara de
Viña del Mar y de la Universidad de
Concepción. Feytachi küzaw Juan Manuel
Martínez nükey fentxen kimün zewmalu
chi kolotufe

Wallpa ka wallantu mapu koneltulelu chi
lelfün chile mapu, ragiñentu chi kamel xix
ka chi unenke falintun, chi kamel xx mew.

Feytachi azentun mew kuñiutuley, kiñe
rakizuam ñi chumlen ka chumgechi ñi
txawuluwal Fachiantü chi pu itxofillmogen,
chi kuifike kimün ka chi llitun kolotufe;
taiñ pipi peal chi Kolotun kakeumechi
pelotunmew, wallpa itxofillmogen ka chi
txokiñ ñi chumgechi mogeleal, kimtukual
ka kümetxokigeal.

Aurora Mira, *Pu Rayen*

Feyta chi azentun niey kiñe peyñantun
küzaw: ñochi, nochi pewfalugkey,
kimfaluwal pu kiñeke Txokiñ eykaulelu,
wüzamleleu chi lelfün pewfaluglu
feytamew femgechi txawuluglerpuy chi
kimün afkazikompuvalu.

CHI AZKINTUN

Chi aztun mew zugugkey, chi zeuman
puwulal zugu taiñ küpalechi kimün mew,
feymu yemay

Txapümkey kiñe amul zeuman ñi
kakeumeal vente wallantumew: taiñ
azkintuken felewelay feula mogen mew,
zewmakeymi küme felen; re kolotun mu
felelay, rumel rupakey; chi pu pañillwe
mew, chi televisión, chi cine, chi azentun,
chi gütxümwe mew.

Azkintunmew koneltuley mogen
zeuman, feymu mülelu ka poyenifilu. Chi
Azkintunmew chi pu zullikey chem ñi
peal ka ñi küpa penoal, ñi küpa nüal kiñe
azentun, oymantual kiñeke, ñamümal kam
nial pu kakelu.

**CHI AZENTUN KÜPA,
WUÑOAZKINTUKELAY, KA ZEWMKEY
KIÑE KAÑPLE**

Manuel Thomson, *Pu Intas*

CHI ITXOFILLMOGEN

Chi kolotun mew pepi azmatuafuiñ chi
Itxofillmogen kiñe azelkan tuwun ka küme
we püllü, welu Ka müley weza püllü,
wezwez gelu. Chi pegeal chi pu kolotun
pegelwemew magelayu tamí

Rakizuamal kagelu pu lelfünmew ñi
zeumakelu, rakizuamal kiñe azkiñ chew ñi
felen reke Inche ñi rakizuamu, pekanlenolu,
welu kom pewfaluwalu.

chi mawizantun mew ka müley
kakeumechi newen: kakeumelu ñi mantan
egün chew ñi mülenagal ka chuchi ñi pepi
entual chi mogen che. Chi pu anümka
ka feypikeygün feytachi zuam política
zugu mawizantun mew ka chi askintukelu
azmatun ñi wallpa mew, pekeygün ka
wirintukukeygün chi pu mapu anümka
kiñekelelu. Feytachi pegelwe mew,
pewfaluwi chi pu anümka kizu txemlu
txokiñtulu chi pu kolotufe ñaukelu feychi
pu antü, ka zugu mew chi pu kakeumechi
lelfün, pepi azkintuafuiñ ñi rüf chumken
chi mogen che chi pu lof che mew,
chumgechi ñi choyüken waria mew ka
chumgechi ñi pulu ka anükonpulu fachi
antü chi fütxa waria mew.

**KURA KECHILELU, KOLELU, TXOMÜLELU.
CHUNTEN KONELTULEY CHI KO FEYTACHI
PU LELFÜNMEW**

Enrique Swinburn, *Lelfün Pirengelu*

CHI AZ

Chi pu az kolotun pegeli **azkingechi iitxofillmogen** Mageleiñmu taiñ kimkantual chi pu az, ñi chumlen chi wirin ragiñtulelu ka wentekonlelu. Chi antü, chi txomü, chi txukur ella pun kam ilwen epe wun txipakelu chi neyen mapumew chi pu kolotufe pegelkeygün chi ñi Küme entun küzaw, wiñozeumatual chi pu txokiñ we llitun reke. rupalelu kamel XI, chi pepiluwun plástico entuy ñi kimün re Azkintunmew

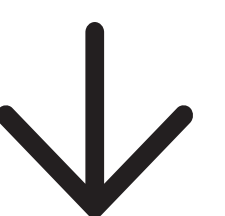

chi itxofillmogen ka chi kolotun wekuntu
Iniy am kolotukey, feypikey txipalentun
mew. Ñi küzaw, ka elukefi ñi txekayal chi
pu azentun zoy ñiwalelu, nial newen ñi
entual ñi küzaw chi kolotufe puñma gen
mew, ka fey, ka rumel, tañi kizu ñi zuam.

Alberto Valenzuela Llanos, *Inaltu Leufü Mapocho*

Chew rume gen chi az kam ñi chumgechi
ñi zeumagen chi azentun entun zugun
chi ñi rüpü ple, chi az nülakey chi pu
kompeyem unen kimün: rume faliltugekey
chi pu azentun mew, chew ñi zeumanetual
ka fenkunual ñi zeuman.

**¿CHUNTEN TXOKIÑ TXIPANTU
MEW NEGÜMUKEIÑ FEYTACHI PU
KOLOTUNMEW, ZUYIAL CHI PU AZ TAIÑ
NÜAL.?**

**¿TUCHI TAMI TUKULPAN RAKIZUAMEW
KOLOTULEY KÜÑEKE AZ?**

**¿CHEM AZ PEPI KIMAFUY TAIÑ CHUMLLEN
TAIÑ MOGEN?**

CHI ZEUMAN KÜZAW KIÑE LELFÜN WALLMAPUMEW

mülelu chi kizugünewun zugu pepi
zeumagey chi pu afpunmapu chi lof ple
chi pu unen mogen che: anken mapu
pikun ple, lemu willi ple, chi mawizantun
puel mapu ple, lafken willi mapu ple,
zullilaygün ñi wallatun mapu, foliluwi chi
unen ülkantun patrio pigelu ka ñi kimgeal
komple chi wallmapupule.

Zoy fütxa Küzaw mülelu feytachi pegelwe
mew zeumanentugey ragiñ epu kamel
XIX. Rumel fechi txipantu mew amuli ñi
kimün nialu chi país kiñe küzawpeyem chi
kimün zugu políticas ka kakeumechi kimün
rakizuamkelu ñi entual kiñe nación: kiñe
zugun newentulelu txipakelu chi zugun
lofchemew kom gelu welu kimkelafigün
feychi mu. Kiñe we Zugu zeumantugelu ka
mogeKonlerpualu fachi antü mew.

Chi zugun, chi azentun reke, koneltunulo:
nieygün kuifike zugun. Küpa leligey,
aykütual ka ñi poyegeal.

**¿CHUNTEN TXOKIÑ LOF AZKINTUAFUIÑ
CHI WELLIN MEW, CHUNTEN TXOKIÑ LOF
WEKUNTU MÜLEYGÜN?**

**CHUNTEN LELFÜN INCHIÑ GEIÑ, CHUNTEN
PEUMATUAFUIÑ?**

Giovatto Molinelli, *chi Marte ñi Lelfün*

RAGIÑ KA INAFÜL

Chi zugun inafül iytugekey wall reke kiñe mapu kam kiñe chemkün nielo chi lof – antü: Inafül mülelu ragiñentun mew genkauley chi rüpü wekuntu reke, rumel faliltugekelay peufalugekelay, entugekey gen wirin reke.

Feytachi pegelwe kimtukuney chi mülenon, ka Femgechimu kimney ñi ñamlen mülenonmu chi pu zomo unenlelu chi Inarumen zugu entualu kümeke rakizum chi kimün mew. Fachiantü, müley fentxen wirin pünontulu chi zeuman chi pu zomo ka wezake zugu, re taiñ elkunuugeal zeumatual chi kimün ka taiñ tukual feytamew. Feytamew txawuluwi küla zomo küzawkelu feychi zugun feychi txipantu mew: Aurora Mira, Celia Castro y Humberto Zorrilla. Ñi küzaw mew azkintuaiñ chi kakeumechi zeuman, ñi Felen tañi pu inafül mew ka chi pu kimün chillkatun mew wirilu ñi kimün küzaw. Kom feytachi chi zugun entugey ragiñ kamel

XIX, feymu chi pu zomo niekeygün kiñe
zuamtun chi pu lofche feychi kamel mew
ka gekelafuy arte küzaw kiñe
profesión reke.

**CHEW ÑI TUKUKEN ÑI GE KOLOTUAL,
AZKINTUNMU**

**¿CHEN PU RAGIÑ KA INALTU PEAUIÑ
FEYTACHI WELLIN MEW, FEYTACHI KIMÜN
MEW, CHI RÜPÜ MEW KAM POLÍTICA
MEW?**

**TXOMPÜLGEAL CHI PU RAGIÑTULELU,
AMULAL WEICHAN, INCHINGEY TAIÑ
KÜZAWAL NÜLALENMU.**

Celia Castro, *Chi Katxünentun*

WWW.CCLM.CL

CENTRO

CULTURAL

LA MONEDA

